ԿԼԱՍՏԵՐՆԵՐԸ ԶԲՈՍԱՇՐՋՈՒԹՅԱՆ ՈԼՈՐՏՈՒՄ

ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ Ս.Ս.

Վերջին տարիներին զբոսաշրջային ոլորտում ենթակառուցվածքային զարգացումը, մարզերում հյուրանոցային տնտեսությունների կառուցումը և վերագործարկումը, ռեստորանային գործարարության (բիզնեսի) ընդլայնումը, ավտոմայրուղիների բարեկարգումն ու նորերի կառուցումը, ճոպանուղիների գործարկումը լուրջ նախադրյալներ ստեղծեցին Հայաստանը զբոսաշրջային գրավիչ երկիր դարձնելու համար:

Ելնելով վերոնշյալից՝ ՀՀ-ում զբոսաշրջության զարգացման և արդյունավետ կառավարման համար անհրաժեշտ է կիրառել համալիր մոտեցում, ինչը հնարավոր է իրականացնել կլաստերների ձևավորման միջոցով: Այդ համատեքստում զբոսաշրջային կլաստերի հայեցակարգի հիմնական նպատակներն են՝ համայնքների հավասարաչափ զարգացման և տնտեսական աճի ապահովում, կադրերի հոսունության և գործազրկության մակարդակի նվազում, զբոսաշրջային այցելությունների թվաքանակի ավելացում, օտարերկրյա ներդրումների ներգրավում, մարզերի մրցունակության բարձրացում:

Ժամանակակից պայմաններում ինչպես որևէ երկրի, այնպես էլ տարածաշրջանային զբոսաշրջությանը վերաբերող տնտեսագիտական ուսումնասիրություններում մեծ դեր է հատկացվում կլաստերային մոտեցմանը: Զբոսաշրջային կլաստերների ձևավորման, զարգացման և աջակցության անհրաժեշտության մասին նշվում է զբոսաշրջային ոլորտի զարգացման գրեթե բոլոր ռազմավարական ծրագրերում: Եվ բնական է, որ զբոսաշրջային կլաստերների ձևավորումը, տնտեսության վրա դրանց ազդեցությունը և կառավարումը դառնում են ավելի արդիական:

Նախ նշենք, որ այդ գաղափարը առաջ են քաշել բազմաթիվ գիտնականներ և, կախված ուսումնասիրության համատեքստից, տարբեր կերպ են մեկնաբանել «կլաստեր» հասկացությունը: Տնտեսության մեջ կլաստերային մոտեցման հիմնադիրն է Մ. Պորտերը, որն այն սահմանում է որպես «որոշակի տարածաշրջանում փոխկապակցված կազմա-

կերպությունների խումբ, որոնք գործում են որոշակի ոլորտում, բնորոշվում են գործունեության ընդհանուր բնույթով և փոխլրացնում են միմյանց»[1]: Կարող ենք ասել, որ զբոսաշրջային կլաստերը կազմակերպությունների խումբ է, որը գործում է սահմանափակ տարածաշրջանում և զբաղվում է զբոսաշրջային արտադրանքի մշակմամբ, վաճառքով, ինչպես նաև զբոսաշրջային ծառայություններին առնչվող գործունեությամբ: Ընդհանուր առմամբ, կլաստերները ձևավորվում են սիներգիկ էֆեկտի շնորհիվ զբոսաշրջային շուկայում տարածաշրջանի մրցունակությունը բարձրացնելու, մասնավորապես կլաստերում ընդգրկված կազմակերպությունների գործունեության արդյունավետությունը բարձրացնելու, ներդրումները խթանելու և նոր ուղղություններ զարգացնելու համար:

Փաստորեն, զբոսաշրջային կլաստերների ստեղծումը որոշում է տարածաշրջանի դիրքը և ազդում երկրի կերպարի ձևավորման վրա: Կլաստերները, որպես նորարարական համակարգ, կարող են տնտեսական զարգացման հիմք դառնալ: Կլաստերային մոտեցումը նաև ապագայում նոր ձևաչափով միավորումներ ստեղծելու նախադրյալ է, քանի, որ ուղղակիորեն խթանում է նորամուծական ու գիտատեխնիկական ուղղությունները, ներդրումների ներգրավումը և անուղղակիորեն աջակցում գիտության, կրթության ու գործարարության ոլորտների զարգացմանը:

Պետք է նշել, որ միջազգային պրակտիկայում գոյություն ունեն ինչպես ճյուղային (ձևավորվում են գործունեության որոշակի ոլորտի շուրջ), այնպես էլ միջճյուղային կլաստերներ: Զբոսաշրջային կլաստերի ձևավորման առաջարկվող մոդելը (գծ. 1) պետք է ներառի բուն զբոսաշրջային կազմակերպությունները (զբոսօպերատորներ, զբոսգործակալներ և այլն), հյուրընկալության արդյունաբերության կազմակերպությունները (հյուրանոցներ, հյուրատներ և այլն), հասարակական սննդի օբյեկտները, տրանսպորտային, գովազդային և այլ կազմակերպությունները, որոնք զբոսաշրջային և հարակից ենթակառուցվածքների բաղադրիչներն են: Ընդ որում, զբոսաշրջության ոլորտի համար կիրառելի է «տարրական զբոսաշրջային կլաստեր» եզրույթը՝ որպես որոշակի տարածաշրջանի կամ կազմակեր-

[1] **Портер М.** Международная конкуренция (Международные отношения, М., 1993, с. 191).

պության սահմաններում կլաստերային համակարգի կառուցվածքային տարրերի (օղակների) ամբողջություն[2]:

Կարծում ենք՝ ՀՀ-ում կլաստերների ձևավորումն ու զարգացումը հիմք կդառնան երկրում գործարարության զարգացման կայուն ռազմավարության ձևավորման համար, քանի որ կլաստերային համակարգի ստեղծումն ու զարգացումն ընդհանրապես տարածաշրջանային տնտեսական զարգացման հիմքն են, ինչը ենթադրում է գործարարության նախաձեռնություն և աշխուժություն, ինչպես նաև պետության ու մասնավոր հատվածի համագործակցություն: Ընդ որում, կլաստերների ստեղծման ու զարգացման գործում պետության և մասնավոր հատվածի մասնակցության աստիճանը կարող է լինել տարբեր, միևնույն ժամանակ՝ փոխլրացնող: Փաստենք, որ ներկայումս ՀՀ զբոսաշրջային ոլորտի զարգացման ռազմավարության մեջ արդեն ձևավորվում են զբոսաշրջային կլաստերների ստեղծման որոշակի տարրեր:

Տարածաշրջանում կլաստերների ստեղծման դրական հետևանքներից կարող ենք համարել աշխատատեղերի պահպանման կամ նոր աշխատատեղերի ստեղծման երաշխիքը, փոքր և միջին ձեռնարկություններում զբաղվածների թվի ավելացումը, հարկային բազայի պահպանումը, ինչպես նաև առանձին կազմակերպությունների և, ի վերջո, ամբողջ կլաստերի մրցակցային դիրքի ամրապնդումը: Արդյունավետ գործող կլաստերները կվերածվեն ներդրողների և հատկապես խոշոր կապիտալ ներդրումների համար հեռանկարային կառույցների, ինչը խիստ կարևորվում է ՀՀ տնտեսության զարգացման համար: Հաշվի առնելով վերոնշյալ բոլոր գործոնները, որոնք ապահովում են զբոսաշրջային կլաստերի համակարգի ներդրման արդյունավետությունը, առաջարկում ենք զբոսաշրջության ոլորտում մրցունակ կլաստերի ձևավորման և կառավարման հետևյալ մոդելը (գծ. 1):

Համաձայն ներկայացված մոդելի՝ զբոսաշրջության արդյունքը ձևավորվում է անմիջապես զբոսաշրջային ոլորտի կազմակերպություններում, ենթակառուցվածքներում և զբոսաշրջության ոլորտին հարակից ենթակառուցվածքներում: Այսինքն՝ զբոսաշրջային արդյունքի բաղադրիչները ձևավորվում են առանձին կազմակերպություններում, ինչն ավելի դյու-

[2] **Ульрих Ю.А.** Основы кластерного подхода к управлению в туризме (Символ науки, N 11-1/23, 2016).

րին է դարձնում կապիտալի կառավարումը, սակայն, միևնույն ժամանակ, չի մեծացնում գործարար ռիսկերը: Կարծում ենք՝ նպատակահարմար կլինի ՀՀ-ում զբոսաշրջային կլաստերի ձևավորմանը մասնակից դարձնել նաև Զբոսաշրջության զարգացման համակարգող խորհրդին, որի կարևորագույն խնդիրներից է որոշումների ընդունումը՝ ուղղված գործարարության արդյունավետության բարձրացմանը, տարածաշրջանում զբոսաշրջային արդյունաբերության զարգացմանը, ոլորտի կազմակերպությունների գործունեության խթանմանը, ինչպես նաև զբոսաշրջային ուղերթների և երթուղիների ձևավորմանը և մասնակցությանը շուկայում զբոսաշրջային արդյունքի առաջմղման գործընթացին:

Գծանկար 1. Զբոսաշրջային կլաստերի ձևավորման և կառավարման մոդելը

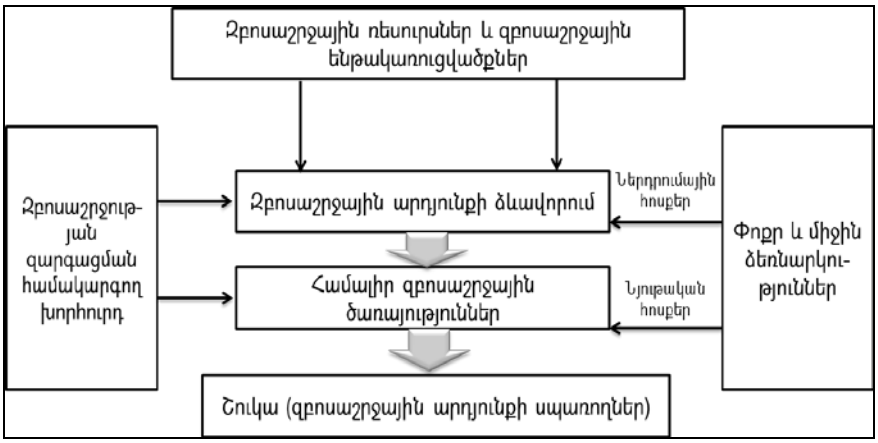

Զբոսաշրջային կլաստերի առաջարկվող մոդելը կնպաստի ոչ միայն հնարավոր մրցակիցների թվի կրճատմանը, այլ նաև նվազագույնի կհասցնի արտադրական ծախսերը, ինչը դրական գործոն է գնային մրցակցության համար: Նշված մոդելում զբոսաշրջային արդյունքը, որը ձևավորվում է կազմակերպությունների նեղ շրջանակներում, ներառում է ոչ միայն սեփական արտադրության, այլ նաև գործընկեր կազմակերպությունների հնարավորությունները: Ուստի՝ առանցքային դրույթներից է այն, որ զբոսաշրջային կլաստերի ձևավորումը և զարգացումը պետք է պայմաններ ստեղծեն պատվերներ ստանալու գործընթացում կազմակերպությունների ավելի ընդարձակ շրջանակ ներառելու համար: Այս

ամենի շնորհիվ հնարավորություն է ստեղծվում կլաստերային կառուցվածքում ներգրավելու նոր կազմակերպություններ, այն է՝ իրավաբանական անձանց: Զբոսաշրջային կլաստերի կառուցվածքային օղակները ներկայացված են հետևյալ մոդելում (գծ. 2):

Գծանկար 2. Զբոսաշրջային կլաստերի կառուցվածքային օղակները

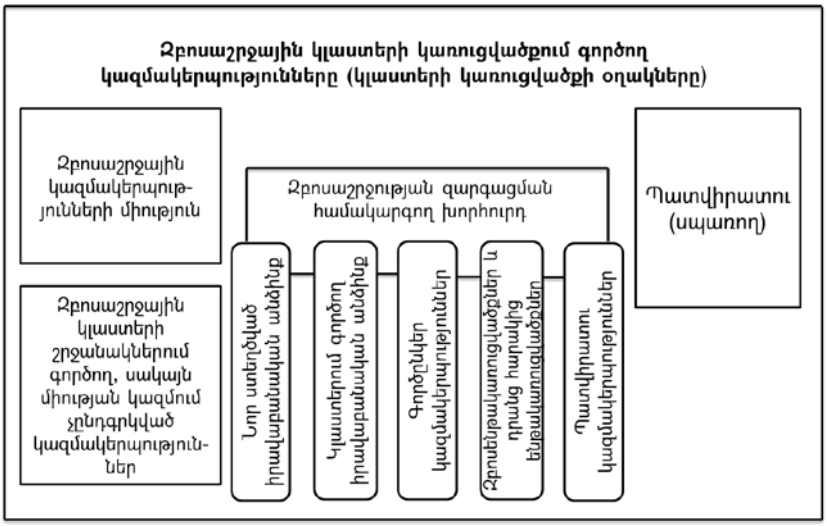

Սույն մոդելում ներկայացված՝ Զբոսաշրջության զարգացման համակարգող խորհրդի կազմում պետք է ընդգրկվեն մասնակիցներ, որոնք հետաքրքրված են տարածաշրջանում զբոսաշրջային արդյունաբերության զարգացման հեռանկարով, մասնավորապես՝ տարածաշրջանի կառավարման մարմինների, ինչպես նաև զբոսաշրջային կազմակերպությունների, զբոսաշրջային և հարակից ենթակառուցվածքների կազմակերպությունների ներկայացուցիչներ: Զբոսաշրջության զարգացման կոորդինացիոն խորհրդի ստեղծման նպատակներն են՝

- զբոսաշրջային կլաստերի զարգացման ռազմավարության իրականացման և տարածաշրջանի զբոսաշրջային արդյունքի առաջմղման համար պայմանների ստեղծումը,
- հետագա պատվերների ապահովումը,
- առավել հեռանկարային գործընկերների հետ երկարաժամկետ կապերի ամրապնդումը,
- շահույթը առավելագույնի հասցնելը,

- լրացուցիչ մարքեթինգային տեղեկատվություն ստանալը,

- շուկայում նոր հատվածներ զբաղեցնելու համար անհրաժեշտ պայմանների ստեղծումը,

- գործարարության համար առավել հեռանկարային ուղղությունների խթանումը:

ՀՀ տնտեսության համար կլաստերները (այդ թվում՝ զբոսաշրջային) կարող են համարվել հեռանկարային տնտեսական զարգացման նորամուծական մոդել այն տարածաշրջաններում, որոնք մինչ այդ կողմնորոշված էին դեպի արդյունաբերական զարգացումը: Այն ենթադրում է լավագույնս հաշվի առնել սոցիալ-տնտեսական զարգացման հնարավորությունները և արդյունավետ կառուցել ու իրականացնել տվյալ տարածաշրջանի երկարաժամկետ զարգացման ռազմավարությունը: Ելնելով վերոնշյալից՝ մշակվել և առաջարկվել է տարածաշրջանի նորամուծական զբոսաշրջային կլաստերի մոդել (գծ. 3):

Գծանկար 3. Տարածաշրջանում զբոսաշրջային կլաստերի առաջարկվող մոդել

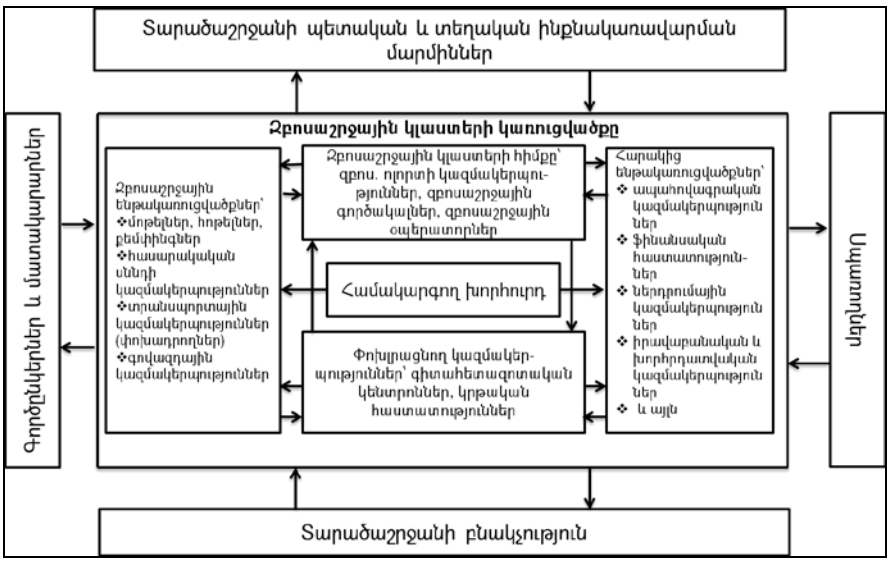

Այս մոդելի բաղադրիչներն են.

- հիմք ձևավորող կազմակերպությունները, որոնց շուրջ ստեղծվում է կլաստերը, և որոնք իրականացնում են հիմնական գործունեությունը,

թողարկում վերջնական արդյունքը, այսինքն, անմիջապես զբոսաշրջային ոլորտի կազմակերպությունները, որոնք զբաղված են զբոսաշրջային արդյունքի մշակմամբ և առաջմղմամբ (զբոսգործակալներ, զբոսօպերատորներ, հյուրանոցներ և այլն),

- փոխլրացնող կազմակերպությունները, որոնց գործունեությունն ուղղակիորեն ապահովում է զբոսաշրջային կլաստերի հիմքը ձևավորող կազմակերպությունների գործունեությունը,

- զբոսաշրջային ենթակառուցվածքը՝ կազմակերպություններ, որոնց առկայությունը պարտադիր է, սակայն գործունեությունը ուղղակիորեն կապված չէ զբոսաշրջային կլաստերի հիմքը ձևավորող կազմակերպությունների գործունեության հետ (տրանսպորտ, կապ, հանրային սննդի կազմակերպություններ),

- հարակից ենթակառուցվածքը՝ կազմակերպություններ, որոնց առկայությունը ցանկալի է, սակայն պարտադիր չէ կլաստերի այլ կազմակերպությունների գործունեության համար, որոնք ներառում են ծառայությունների ոլորտի և խորհրդատվական կազմակերպություններ:

Առաջարկվող զբոսաշրջային կլաստերի հայեցակարգի հիմնական նպատակներն են.

1. տարածաշրջանում տնտեսական աճի ապահովում և համայնքների համաչափ զարգացում,
2. գործազրկության մակարդակի նվազեցում և աշխատուժի արտահոսքի կրճատում,
3. զբոսաշրջային այցելությունների քանակի ավելացում,
4. օտարերկրյա ներդրումների ներգրավում,
5. մարզերի մրցունակության բարձրացում:

Ամփոփելով նշենք, որ զբոսաշրջային ոլորտում առկա է զբոսաշրջային կլաստերների ստեղծման մեծ ներուժ, և դրանց կիրառումը կնպաստի տարածաշրջանի տնտեսական զարգացմանը, ներդրումների ներգրավմանը, պետություն-մասնավոր հատվածի համագործակցությանը, տարածաշրջանների համաչափ զարգացմանը:

КЛАСТЕРЫ В ТУРИСТИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ

КАРАПЕТЯН С.С.

Резюме

В последнее время развитие туристической инфраструктуры, реконструкция и строительство гостиничного хозяйства, расширение ресторанного бизнеса, улучшение состояния автомагистралей и построение новых, эксплуатация канатных дорог создали серьёзные предпосылки для признания Армении привлекательной туристической страной. Исходя из вышеизложенного, для эффективного управления и развития туризма РА необходим комплексный подход, который будет способствовать формированию кластеров. В этом контексте создание туристических кластеров способствует обеспечению экономического роста и равномерному развитию сообществ; снижению уровня безработицы и утечки кадров; увеличению числа туристических прибытий; привлечению иностранных инвестиций; повышению конкурентоспособности марзов.

THE CLUSTERS IN SPHERE OF TOURISM

S. KARAPETYAN

Abstract

During the last years infrastructure developments in tourism sphere, building and operating tourism sector in regions (marzes), expansion of restaurant business, building and improving highways creates the necessary prerequisites for making Armenia as an attractive tourism country. The purposefulness of the creation of tourist clusters is substantiated, which, in turn, takes into account the opportunities for complex development and suggests strategies for the future development of the region. The main objectives of the concept of the tourist clusters are: ensuring economic growth and the even development of communities; a reduction in the level of unemployment and the loss of personnel; increase in the number of tourist arrivals; attraction of foreign investments; increase in competitiveness of the regions.